

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МЕЪМОРЧИЛИК ВА ШАҲАРСОЗЛИК ТАРИХИ

С.Ҳаққулов

ҚаршиДУ мустақил изланувчиси.

sarvarhaqqulov5@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистон маданият тарихининг таркибий қисми ҳисобланган меъморчилик ва шаҳарсозлик соҳаси тарихшунослик масаласи ёритилган.

Калит сўзлар: Ўзбекистон, мустақиллик, меъморчилик, қурилиш соҳаси, тарих, тарихшунослик, меъмор, шаҳарсозлик.

Аннотация: В данной статье описывается историография истории архитектуры, которая считалась составной частью истории культуры Узбекистана в годы независимости.

Ключевые слова: Узбекистан, независимость, архитектура, строительство, история, историография, архитектор.

Abstract: This article describes the historiography of the history of architecture, which was considered a component of the cultural history of Uzbekistan during the years of independence.

Key words: Uzbekistan, independence, architecture, construction industry, history, historiography, architect.

Юртимиз истиклолга эришган дастлабки йиллардан бошлаб барча соҳаларда кенг қамровли ислохотлар ва янгиланишлар амалга оширилмоқда. Меъморчилик ва шаҳарсозлик соҳаси ҳам бундан мустасно эмас. Бу соҳадаги ўзгаришлар соат сайин гўзаллашиб чирой очаётган юртимиз чиройида ҳам намоён бўлмоқда. Маданият тарихининг таркибий қисми ҳисобланган меъморчилик соҳаси тарихининг ҳам ўз тарихшунослиги мавжуд бўлиб, бу муаммо шу кунга қадар ўз ечимини топмаган.

Ўзбекистонда меъморчилик соҳаси ва унинг турли даврлардаги ҳолати бўйича кўплаб ишлар эълон қилинган. Меъморчилик соҳаси тарихига бағишланган мавжуд илмий асарлар, яъни мақолалар, рисола ва монографиялар, диссертация ишлари асосан соҳа мутахассислари, санъатшунослар,

иктисодчилар томонидан бажарилаган бўлиб, уларда муаммога тарихий нуқтаи-назардан ёндашиш етишмайди.

Ўзбекистон меъморчилик маданияти мавзусига доир эълон қилинган ишларни мазмуни ва моҳияти, баён қилиш услубидан келиб чиқиб икки гуруҳга ажратиб таҳлил этиш мақсадга мувофиқ. Биринчи гуруҳга совет даври адабиётлари, иккинчи гуруҳга мустақиллик даври адабиётлари киритилади.

Ўзбекистон меъморчилик соҳасини ўрганишга жиддий киришиш асосан XX асарнинг 50-60 йилларига тўғри келади.³¹ В.А. Лавров, В.Л.Воронена, А.В.Нилсен, Т.Ф.Қодирова кабиларнинг илмий изланишлари айнан шу даврга тўғри келади.

XX асрнинг 70 йилларида жаҳон меъморчилигининг 12 жилддан иборат тарихини яратиш ишлари олиб борилди.³² Ушбу китобларнинг 4 жилдида Ўрта Осиё меъморчилиги ҳақида кенг маълумот берилади.

Ўзбекистонлик бир қатор машҳур меъморлар томонидан ўтган асрнинг 70-80 йилларида сермаҳсул изланишлар олиб борилди.³³ П.Ш.Зоҳидов, Т.Ф.Қодирова, Б.С.Пармузин, И.Азимов, Д.Нозилов, В.А.Нильсен кабиларнинг ишлари шулар жумласидандир.

Мустақиллик йилларида тарих фан учун кенг имкониятлар эшиги очилди. Тарихий ҳақиқатни юзага чиқариш учун барча қулай шарт-шароитлар яратилди. Фандаги янгиланиш муносабати билан тарихий воқеа-ҳодисаларга янгича ёндашишга асосан меъморчилик мавзусини ҳам мукамал тадқиқ этиш имконияти туғилди.³⁴

Мустақиллик йилларида шаҳарсозлик соҳасига кучли эътибор қаратилиши боис меъморчилик илми бўйича эълон қилинган ишлар кўлами ҳам кегайиб борди. Меъморчилик ва қурилиш соҳаси учун мутахассис тайёрловчи ўқув юрглари талабалари учун меъморчиликнинг турли йўналишларига оид ўқув

³¹ Лавров В.А. Градостроительная культура Средней Азии. М., 1950; Воронена В.Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана.М., 1965; Нильсен А.В. Архитектура Средней Азии, Ташкент, 1966; Қодирова Т., Ўзбек совет архитектураси. Т., 1966.- 47 б ва бошқалар.

³² Всеобщая история архитектуры (ВИА) т. 1, с.348-355, гл. 8. 4. Архитектура Средней Азии. М., 1972-77;

³³ Зоҳидов П.Ш. Меъмор санъати Тошкент, Ғ.Ғулом нашриёти, 1978; Қодирова Т.Ф., Пармузин Б.С. Тошкент(Фотоальбом).-Т.: Ўзбекистон, 1979.-95 б; Азимов И. Архитектурные памятники Ферганской долины. Т.: Узбекистан, 1982; Пути развития архитектуры Узбекистана. (Сборник научных статей). Т., 1983; Жилище народов Средней Азии и Казахстана. М., 1982; Нозилов Д. Халқ меъморчилиги.-Т.:Фан, 1982.-96 б.; Ҳаққулов А. Тарихий ёдгорликларни таъмирлаш.-Т.: Ўқитувчи, 1983.-63 б; Назилов Д.А. Архитектура горных районов Узбекистана. Т., 1984; Нильсен В.А. У истоков современного градостроительства Узбекистана. (XIX-нач. XX в) Ташкент, Г.Гулама, 1988;

³⁴ Меъморчилик ва бинокорлик илмининг долзарб муаммолари.(Илмий ишлар тўплами) Т., 1994.-115 б; Ахмедов Э. Ўзбекистон шаҳарлари мустақиллик йилларида.-Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти. 2002.-224 б; Асқаров Ш.Д. Архитектура Узбекистана и стран СНГ.-2012, с. 228; Аскарлов Ш. Генезис Архитектуры Узбекистана. Т.,2014.- 224 б;

қўлланма ва дарсликлар яратилди.³⁵ Уларда Ўзбекистон меъморчилик соҳасининг турли йўналишларига оид кўплаб муҳим маълумотлар бир жойга жамланган. Хусусан, уларда шаҳарсозлик соҳасининг янги поғонага кўтарилиши, меъморчилик илмидаги янги анъаналар каби масалалар таҳлил этилди. Айниқса, улар орасида М.Қ.Аҳмедовнинг Ўрта Осиё меъморчилик тарихи ўқув қўлланмасида ўлкада меъморчиликнинг вужудга келишидан то XX асргача бўлган тарихи хусусида фикр юритилади. Унда қадимги, илк ўрта асрлар, IХ-ХII асрлар, темурийлар даври, хонликлар даври ҳамда XX асар меъморчилиги ҳақида маълумотлар берилади. Муаллиф турар-жой меъморчилиги масаласига алоҳида тўхталиб ўтади.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда меъморчилик масаласига бағишланган қатор илмий мақолалар эълон қилиниб борилди. Бунда айниқса “Ўзбекистон архитектураси ва қурилиши” журнали саҳифаларида эълон қилинаётган мақолалар диққатга сазовордир. Масалан, журналнинг 2007 йил 3 сонидида Самарқанд шаҳрининг мустақиллик даври меъморчилиги хусусида қимматли маълумотлар умумлаштирилади.³⁶ Т.Ф.Қодированинг меъморчилик тарихига бағишланган қатор мақолалари ушбу журнал саҳифаларида доимий равишда нашр этилди.³⁷ Муаллиф ўз мақолаларида Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида мустақиллик йилларида бунёд этилган қатор меъморий бинолар, уларнинг қурилиш услуби хусусида фикр юритади.

Мустақиллик йилларида меъморчилик масаласига бағишланган илмий-назарий конференциялар доимий ўтказилиб, уларда иштирокчиларнинг илмий мақолалари тўпламларда нашр этиб борилди.³⁸

Илмий анжуман материалларида мустақиллик даври меъморчилик соҳасининг кўплаб долзарб масаласига бағишланган илмий мақолалар эълон қилинди.

³⁵ Тешабоев Р.Д. Фуқаро биноларининг меъморчилик конструкциялари ва қисмлари.-Т.:Ўқитувчи, 1992.-117 б; Аҳмедов М.Қ. Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи. Ўқув қўллама,Т.: Ўзбекистон, 1995.-142 б; Ўзбекистон Республикасининг шаҳарсозлик асослари. Тошкент, 1996;Архитектура ва шаҳарсозлик тарихи. Ўрта Осиё архитектураси тарихи. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2000; Пўлатов Х., Шаҳарсозлик тарихи, ўқув қўлланма. Т., 2008;. 296 б; Миралимов М.М. Сайфиддинов С., Бабажанов М.В. Архитектура. Дарслик, Т., 2016.-316 б; ва бошқалар.

³⁶ Ўралов А.С. Самарқанд шаҳрининг мустақиллик йилларидаги архитектураси.//O'zbekiston arxitekturasi va qurilishi. 2007 йил, 3-сон, Б.23-28;

³⁷ Кадырова Т.Ф. Архитектура и дизайн. //Архитектура и строительство Узбекистана. Ташкент, 2001, № 1. С.49-53. Ўша муаллиф, Синтез архитектуры и декоративно-прикладного искусства в интерьерах здания консерватории// Архитектура и строительство Узбекистана. Ташкент, 2002, № 2-3. С.8-9. Ўша муаллиф, Комплекс гостиници в Бокачуле (Чарвакская зона отдыха.// Архитектура и строительство Узбекистана. Ташкент, 2002, № 4. С.7-8; Ўша муаллиф, “Қатағон қурбонлари” музей // Архитектура и строительство Узбекистана. Ташкент, 2003, № 1-2. С.3-7. Ва бошқалар.

³⁸ “Ўзбекистон архитектураси ва шаҳарсозлиги муаммолари” мавзусидаги илмий конференция материаллари. (Тошкент, 2003); “Проблемы реставрации и использования памятников архитектуры Узбекистана» мавзусидаги халыаро анжуман материаллари.(Самарқанд, 2004); Преимственность традиций и архитектуре Узбекистана” мавзусидаги илмий конференция материаллари.(Тошкент, 2007) ва бошқалар.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда меъморчиликнинг ландшафт соҳаси ҳам янгидан йўлга қуйилиб, ривожлантирилиб борилмоқда. Шу боис кейинги йилларда меъморчиликнинг ушбу йўналишини ўрганишга бағишланган кўплаб, илмий ишлар эълон қилинди. Л.А.Одилов, Д.У.Исамухаммедов, К.Д.Рахимов, А.С.Уралов, Н.В.Дробченко кабиларнинг ишлари шу мавзу ҳақидадир. Масалан, Л.А.Одиловнинг китобида ландшафт меъморчилигини ҳозирги замон шароитида йўлга қуйиш масаласи, шаҳар кўкаламзорлаштириш тизими, шарқ мамлакатлари боғ-парк санъати, замонавий ландшафт меъморчилигининг асосий тенденциялари, парк ва боғларда кўкаламзорлаштириш тадбирлари ҳақида фикрлар билдирилади.

Ўзбекистон меъморчилигини тадқиқ этиш масаласига бағишланган қатор диссертация ишлари ҳам ҳимоя қилинди. А.С.Карпиков, И.М.Азимов, К.М.Молотов, И.М.Мамажонов, И.Азимов, З.Ш.Досметова, Т.Ф.Қодированинг диссертацияси меъморчилик фанининг у ёки бу жиҳатини ёритишга бағишланган. Улар орасида айниқса Т.Ф.Қодированинг докторлик диссертацияси диққатга сазовардир. Муаллиф ўз изланишлари давомида Ўзбекистонда меъморчилик соҳасининг турли тарихий даврлардаги ҳолатини илмий таҳлил этишга ҳаракат қилди. Тадқиқотда Россия империяси ва совет ҳукмронлиги шароитида меъморчилик соҳасини йўлга қуйилишидаги бир томонлама ёндашув, иккинчи жаҳон уруши йиллари ва урушдан кейинги йилларда бу борада амалга оширилган тадбирлар хусусида, мустақиллик шароитида янги давр талабига мувофиқ меъморчиликни йўлга қуйиш тадбирлари хусусидаги маълумотлар илмий жиҳатдан асослаб берилди.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистоннинг мустақиллик даври меъморчилик тарихи мавзуси тарихшунослигини ишлаб чиқиш жараёнида маълум бўлишича, масала юзасидан тарихчилар томонидан эълон қилинган ишлар салмоғи жуда кам. Мавзу бўйича нашр этилган асарларнинг аксарияти меъморчилик соҳаси мутахассислари, санъатшуносларга тегишли. Уларда муаммога баҳо беришда асосий эътибор меъморчилик фани нуқтаи назардан ёндашганлиги аниқланди.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. “Проблемы реставрации и использования памятников архитектуры Узбекистана» мавзусидаги халыаро анжуман материаллари.(Самарқанд, 2004);
2. “Ўзбекистон архитектураси ва шаҳарсозлиги муаммолари” мавзусидаги илмий конференция материаллари. (Тошкент, 2003);

3. Азимов И. Архитектурные памятники Ферганской долины. Т.: Узбекистан, 1982;
4. Архитектура ва шаҳарсозлик тарихи. Ўрта Осиё архитектураси тарихи. Ўқув кўлланма. Тошкент, 2000;
5. Аскарлов Ш. Генезис Архитектуры Узбекистана. Т., 2014.- 224 б;
6. Аскарлов Ш.Д. Архитектура Узбекистана и стран СНГ.-2012, с. 228;
7. Ахмедов Э. Ўзбекистон шаҳарлари мустақиллик йилларида.-Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти. 2002.-224 б;
8. Ахмедов М.Қ. Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи. Ўқув кўллама,Т.: Ўзбекистон, 1995.-142 б;
9. Воронена В.Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана.М., 1965;
10. Всеобщая история архитектуры (ВИА) т. 1, с.348-355, гл. 8. 4. Архитектура Средней Азии. М., 1972-77;
11. Жилище народов Средней Азии и Казахстана. М., 1982;
12. Зоҳидов П.Ш. Меъмор санъати Тошкент, Ғ.Ғулом нашриёти, 1978;
13. Кадырова Т.Ф. Архитектура и дизайн. //Архитектура и строительство Узбекистана. Ташкент, 2001, № 1. С.49-53.
14. Қодирова Т., Ўзбек совет архитектураси. Т., 1966.- 47 б.
15. Лавров В.А. Градостроительная культура Средней Азии. М., 1950;
16. Меъморчилик ва бинокорлик илмининг долзарб муаммолари.(Илмий ишлар тўплами) Т., 1994.-115 б;
17. Миралимов М.М. Сайфиддинов С., Бабажанов М.В. Архитектура. Дарслик, Т., 2016.-316 б;
18. Назилов Д.А. Архитектура горных районов Узбекистана. Т., 1984;
19. Нильсен А.В. Архитектура Средней Азии, Ташкент, 1966;
20. Нильсен В.А. У истоков современного градостроительства Узбекистана. (XIX- нач. XX в) Ташкент, Г.Гулама, 1988;
21. Нозилов Д. Халқ меъморчилиги.-Т.:Фан, 1982.-96 б.;
22. Преемственность традиций и архитектуру Узбекистана” мавзусидаги илмий конференция материаллари.(Тошкент, 2007)
23. Тешабоев Р.Д. Фуқаро бинокорчилиги меъморчилик конструкциялари ва қисмлари.-Т.:Ўқитувчи, 1992.-117 б;
24. Ўзбекистон Республикасининг шаҳарсозлик асослари. Тошкент, 1996;
25. Ўралов А.С. Самарқанд шаҳрининг мустақиллик йилларидаги архитектураси.//Ўзбекистон архитектураси ва қурилиши. 2007 йил, 3-сон, Б.23-28;
26. Ҳаққулов А. Тарихий ёдгорликларни таъмирлаш.-Т.: Ўқитувчи, 1983.-63 б;